

Н.П. ГАЛЬЧЕНКО

Кременчуцький державний політехнічний університет
вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39614, Україна

РОСЛИННІСТЬ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ «КРЕМЕНЧУЦЬКІ ПЛАВНІ»

Ключові слова: регіональний ландшафтний парк, рослинність, рідкісні угруповання.

Регіональний ландшафтний парк «Кременчуцькі плавні» створений у 2001 р. Він розташований у верхів'ї Дніпродзержинського водосховища, в межах Кременчуцького р-ну Полтавської обл., займає площу 5080 га. Його територія включає ділянку заплави Дніпра з системою островів. Згідно з геоботанічним районуванням України [4], територія парку належить до Середньодніпровського геоботанічного району терасових заплавних лук, дубово-соснових лісів та лучно-галофітної рослинності Бахмацько-Кременчуцького геоботанічного округу Європейсько-Сибірської лісостепової області Лівобережнопридніпровської підпровінції Східноєвропейської провінції.

За фізико-географічним районуванням [13], територія парку належить до південно-східної частини Оболонсько-Градизького та Кременчуцько-Кишківського фізико-географічних районів Південної лісостепової області Дніпровської терасової рівнини Лівобережно-Дніпровської лісостепової провінції. На території парку поширені заплавні і надзаплавні піщано-борові екотопи та острови.

Кліматичні показники відбивають особливості клімату цього регіону, характерного дня півдня Лісостепу та півночі Степу. Клімат на території парку континентальний. Середня річна температура повітря в межах Полтавської обл. змінюється від +6,5 °C на північному сході до +8,3 °C на південному заході. Безморозний період триває 240–255 діб, період вегетації становить 197–219 діб. Сума річних опадів — 470 мм [12].

Перші відомості про рослинний світ цієї території наявні у І. Гюльденштадта [15], який вивчав флору і рослинність біля Кременчука та на заплавах територіях Дніпра. На початку ХХ ст. Е.В. Опоков [11] наводить таблиці щодо стояння рівня води Дніпра біля Кременчука, Д.К. Зеров [7] — перелік видів рослин засоленних місцезростань для околиць Кременчука. За період 50–80-х років ХХ ст. флору і рослинність вивчали київські дослідники: вищу водну рослинність — К.К. Зеров [8], псамофільні комплекси Середнього Придніпров'я — Ю.А. Войтюк [2], соснові ліси Правобережжя та Лівобережжя — В.К. М'якушко [9, 10]. Детальніше рослинність сучасної території парку почали вивчати на початку 90-х років. Загальна характеристика заказника «Білецьківські плавні» подана у книзі «Заповідна краса

© Н.П. ГАЛЬЧЕНКО, 2004

Полтавщини» [[1]], загальна характеристика флори та рослинності парку — у праці ««Кременчуцькі плавні» — проєктований регіональний ландшафтний парк Полтавщини» [[3]].

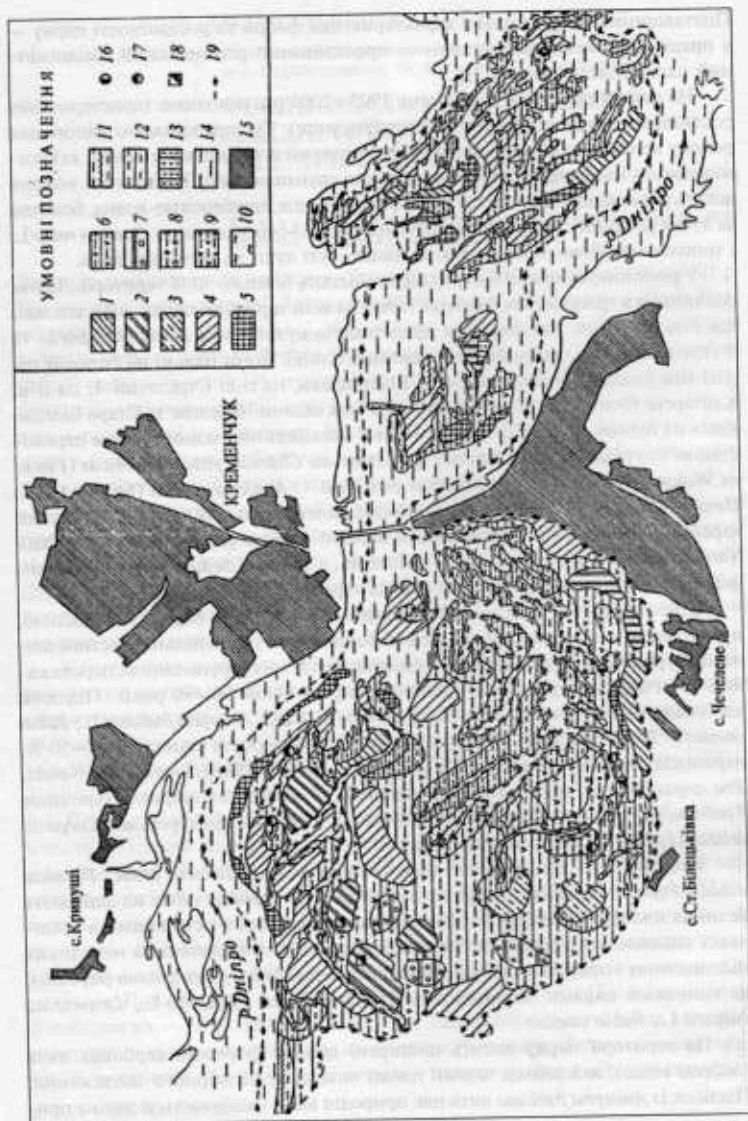
На основі польових досліджень 1995—2003 рр. наводимо характеристику рослинного покриву території парку (рисунок). Тут представлені типові для регіону ценозично і флористично багаті заплавні й терасні комплекси, які розміщуються насамперед залежно від рівня ґрунтових вод. Рослинний покрив досить різноманітний, в ньому поєднуються водна, прибережно-водна, болотна та лучна рослинність, залишки заплавних лісів із переважанням *Quercus robur* L. і тополево-вербових лісів, а також піщані сухі луки на верхівках грив.

У рослинному покриві парку ліси займають близько 30 % території. Лісова рослинність трапляється фрагментарно на всій території парку, як у заплаві, так і на островах. Соснові ліси представлені культурами *Pinus sylvestris* L. та її угрупованнями, які займають невеликі площі. Вони наявні на борівій терасі між селами Чечелеве і Стара Білецьківка, на о-ві Стрілецький-4, на п-ві Кантареве Річище. Культурі *P. sylvestris* між селами Чечелеве та Стара Білецьківка на бідних ґрунтах формують світлі насадження з одноярусним дерево-станом без підліску. Поодинокі трапляються *Chamaecytisus ruthenicus* (Fisch. ex Woloszcz.) Klaskova, у травостой розсіяно — *Koeleria glauca* (Spreng.) DC. На о-ві Стрілецький-4 ценози *Pineta sylvestris* залежно від віку мають дещо інший характер, з типовими псамофітними видами *Koeleria glauca*, *Dianthus barbasi* Vandas, *Helichrysum arenarium* (L.) Moench., а також з *Sedum acre* L., *S. sexangulare* L. (регіонально рідкісний вид на території Полтавської обл.).

Широколистяні ліси менше поширені на території парку, ніж соснові, представлені ценозами *Querceta roboris*. Вони наявні у центральній частині заплави, в урочищах Грабському та Камінському. В цих угрупованнях переважають 30-річні культури, але є поодинокі дерева віком 50—60 років. Підлісок здебільшого розріджений, із *Swida sanguinea* (L.) Opiz, *Amorpha fruticosa* L., *Rubus caesius* L. Травостій дещо збіднений, проєктивне покриття становить 45—50 %, переважає *Stellaria holostea* (L.) Vill., значною є участь *Elytrigia repens* (L.) Nevski, *Poa angustifolia* L., рідше *Trifolium alpestre* L. У заплавних лібрових (урочище Грабське) фрагментарно представлені синузії весняних ефемероїдів із *Corydalis solida* (L.) Clairv., *Scilla sibirica* Haw.

Заплавні ліси представлені ценозами формацій *Saliceta albae*, *Populeta albae* і *Populeta tremulae*. Угруповання формації *Populeta albae* не займають великих площ, а спорадично трапляються невеликими острівцями в комплексі заплавних лісів на усій території парку. Вони виявлені на невеликих підвищеннях і представлені асоціацією *Populetum (albae) elytrigosum (repentis)*, де типовими видами заплавних лісів є *Aristolochia clematidis* L., *Lysimachia vulgaris* L., *Rubus caesius*.

На території парку досить поширені ценози формації вербових лісів (*Saliceta albae*), яка займає значні площі внаслідок надмірного зволоження. Підлісок із *Amorpha fruticosa* витісняє природні види і відбувається заміна при-

родних угруповань похідними. Таке явище відмічене і в інших частинах дніпровської заплави, наприклад у Канівському природному заповіднику [14]. У травстої переважають *Aristolochia clematitidis*, *Eupatorium cannabinum* L., *Calystegia sepium* (L.) R. Br.

Вільхові ліси (*Alnetum glutinosae*) утворюють вузьку смугу у притерасній частині між селами Чечелеве і Стара Білецьківка. Переважно це середньовікові та молоді вільшники поростевого походження. На дуже обводнених ділянках, у зниженнях рельєфу вода стоїть на 20—30 см. У травстої значні популяції утворюють малопоширені в регіоні бореальні види *Thelypteris palustris* Schott, *Comarum palustre* L., *Cicuta virosa* L.

Ценози псамофітних степів не займають значних територій, а утворюють невеликі локальні угруповання в основному на підвищеннях притерасної частини заплави та о-вах Зелений, Шеламай, Стрілечий-2, Стрілечий-4. Основне флористичне ядро угруповань псамофітних степів складають такі види, як *Secale sylvestre* Host, *Festuca beckeri* (Hack.) Trautv., *Koeleria glauca*, що утворюють відповідні формації, та, подекуди, *Thymus pallasianus* H. Braun, *Helichrysum arenarium* (L.) Moench, *Trifolium arvense* L., *Chondrilla juncea* L., *Sedum acre*.

Найбільшими за зайнятою площею і найтипівішими для території парку є ценози формації *Festuceta beckerii*, *Koelerietum glaucae* та *Cariceta colchicae*. Угруповання формації *Festuceta beckerii* характерні для заплавних і борових пісків. Вона виявлена між селами Стара Білецьківка та Чечелеве, на о-вах Шеламай і Зелений і представлена асоціацією *Festucetum beckerii purum*. Її флористичне ядро складають *Secale sylvestre*, *Euphorbia segueriana* Neck., *Scirpoides holoschoenus* (L.) Sojak.

Угруповання формації *Koelerietum glaucae* поширені на середньозарослих пісках і приурочені до плескатих підвищених ділянок. Основу травостою формують *Secale sylvestre*, *Festuca beckeri* (Hack.) Trautv., *Rumex acetosella* L., подекуди трапляється вид із Європейського Червоного списку — *Tragopogon ucrainicus* Artemc.

Ценози формації *Secalietum sylvestris* приурочені до гребенів і підвищень. Видом, який домінує в розріджених травостоях, є *Secale sylvestre*, на деяких ділянках — разом з *Artemisia dnicproica* Klok. Переважно на слабкозарослих пісках формуються ценози *Secalietum sylvestris purum*. Крім домінанти, в них зростають *Carex hirta* L., *Rumex acetosella*, *Poa bulbosa* L., *Artemisia dnicproica* з проективним покриттям до 40 %.

Карта рослинності регіонального ландшафтного парку «Кременчуцькі плавні». Лісова рослинність: 1 — насадження *Pinus sylvestris*, 2 — заплавна діброва, 3 — вільшники, 4 — вербово-тополі. Степова рослинність: 5 — псамофітні (піщані) степи. Лучна рослинність: 6 — справжні, 7 — остепнені, 8 — болотисті, 9 — засолені луки. Водна рослинність: 10 — справжня водна, 11 — прибережноводна (земноводна). Болотна рослинність: 12 — евтрофні болота. Інші екотони: 13 — території, зайняті садами та городами, 14 — водна поверхня, 15 — населені пункти, 16 — межа парку, 17 — *Salvinia natans*, 18 — *Trapa borysthonica*

A map of vegetation regional landscape park «Kremenchuk plavni». Forest vegetation: 1 — plantation of *Pinus sylvestris*, 2 — floodplain *Quercus robur*, 3 — forest of *Alnus glutinosa*, 4 — forest of *Salix—Populus*. Steppe vegetation: 5 — arenas steppe. Meadows vegetation: 6 — genuine meadows, 7 — steppe meadows, 8 — swampy meadows, 9 — salina meadows. Aquatic vegetation: 10 — aquatica, 11 — amphibious. Swampy vegetation: 12 — eutrofic marshes. 13 — territory of, 14 — aqua, 15 — settlements, 16 — boundary park, 17 — *Salvinia natans*, 18 — *Trapa borysthonica*

Лучна рослинність зосереджена на вирівняних і плескатих елементах рельєфу островів та прилеглої материкової частини і представлена справжніми, остепненими, болотистими і засоленими луками. Угруповання справжніх лук становлять близько 10—15 % загальної площі лучної рослинності парку.

Ценози формації *Poeta pratensis* трапляються на усій території парку на дерново-лучних ґрунтах центральної частини заплави. Формація *Elytrigietea repentis* поширена на лучних дерново-чорноземних ґрунтах парку і займає невисокі плоскі гриви та підвищені ділянки. Угруповання формації *Calamagrostideta epigeioris* здебільшого поширені на островах та в урочищі Грабське на слабкодернових піщаних ґрунтах. Ценози формації *Festuceta pratensis* мають значне поширення на рівнинних ділянках парку на дерново-лучних ґрунтах. В урочищі Грабське в асоціації *Festucetum (pratensis) purum* трапляються синузії весняного ефемероїда *Muscari neglectum* Guss, регіонально рідкісного для Полтавської обл.

Угруповання остепнених лук поширені на значній площі парку, особливо у центральній частині, на великих островах та півостровах, на дернових супіщаних ґрунтах і становлять до 30 % площі лучної рослинності парку.

Угруповання формації *Poeta angustifoliae* розвиваються на прирусловій та центральній ділянках заплави на верхній частині схилів і підвищеннях островів, на дерново-лучних супіщаних ґрунтах. Ценози формації *Cariceta praecocis* зрідка трапляються на підвищених ділянках п-ва Кантареве Річище на слабкозадернованих супіщаних ґрунтах.

Угруповання формації *Sedeta sexangulare* трапляються спорадично на супіщаних і піщаних ґрунтах плескатих підвищень території парку. Найбільші популяції зосереджені в основному на островах. Асоціацію *Sedetum (sexangulare) secaleosum (sylvestris)* пропонується виділити як регіонально рідкісне угруповання.

Угруповання болотистих лук найчастіше трапляються серед лучної рослинності і займають 40—45 % загальної площі лук. Ценози формації *Equiseteta fluviatilis* здебільшого поширені в зниженнях прируслової частини заплави на дерново-лучних оглеєних ґрунтах. Проективне покриття 50—70 %, висота травостою — від 60 до 75 см. У ньому домінує *Equisetum fluviatile* L., подекуди займає до 45 % покриття. Угруповання формації *Eleochareta palustris* фрагментарно трапляються між селами Чечелева та Стара Білецьківка уздовж затоки з *Typha angustifolia* L. на невеликому підвищенні.

Ценози формації *Cariceta acutae* формуються на найбільш зволжених ділянках заплави. Це одна з найпоширеніших формацій серед класу болотистих лук. Травистий з проективним покриттям 75—90 %, висотою від 60 до 85 см. Домінант *Carex acuta* L. має покриття 40—55 %, значна участь *Glyceria maxima* (C. Hartm.) Holub. (10—15 %), *Typha latifolia* L. (15—20 %). В асоціації *Caricetum (acutae) purum* трапляється регіонально рідкісний вид *Iris sibirica* L., який подекуди утворює популяції до 500 особин, які квітують та плодоносять.

Засолені луки займають лише 2 % загальної площі лучної рослинності парку. Поширені у притерасній частині заплави між селами Стара Білецьківка та

Чечелеве на чорноземнолучних солонцюватих ґрунтах. Домінантами засоленних лук виступають *Fesruca orientalis* (Hack.) V. Krecz. et Bobr., *Carex distans* L., *Juncus gerardii* Loisel. Основне флористичне ядро ценозів формують галофіти: *Triglochin maritimum* L., *Glauca maritima* L., *Trifolium fragiferum* L. та деякі інші.

Болотна рослинність у парку займає лише 7 % його території. Лісові евтрофні болота з *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn. трапляються у притерасній частині між селами Чечелеве та Стара Білецьківка невеликими ділянками часто у пониженнях рельєфу. По стовбурах *A. glutinosa* в'ються *Humulus lupulus* L., *Solanum dulcamara* L. У зниженнях добре виявлений трав'яний покрив із *Carex elata* All., *C. pseudocyperus* L., *Iris pseudacorus* L.

Трав'яні болота здебільшого поширені у зниженнях притерасної частини заплави, а також уздовж чисельних проток, заток і стариць, подекуди утворюють суцільні смуги. Найпоширенішими є ценози асоціації *Phragmitetum caricosum* (*acutiformis*). На більш обводнених ділянках відмічена асоціація *Phragmitetum (australis) purum* з проєктивним покриттям до 80 %, висота травостою — до 4 м. Співдомінантами травостою виступають *Typha angustifolia* L., *Carex acuta*, *Calystegia sepium*. Ценози формації *Cariceta acutiformis* трапляються на заплавних притерасних болотах, на яких тривалий час зберігається надмірне зволоження. Ценози формації *Glycerieta maximae*, відмічені спорадично на о-ві Уступ та між селами Чечелеве та Стара Білецьківка, займають значно менші ділянки порівняно з формацією *Phragmiteta australis*.

Водна рослинність займає площу близько 40 % території парку і здебільшого поширена у заплавних водоймах, старицях і затоках, оскільки у протоках на її розвиток негативно впливає коливання рівня води.

Серед ценозів справжньої водної рослинності, як і в цілому на території України [5], найчастіше трапляються угруповання лататтевих — здебільшого формація *Nupharetta lutea*, зрідка *Nymphaeeta albae*. В основному вони поширені у численних старицях на глибині 110—120 см, де покриття *Nuphar lutea* (L.) Smith становить до 50 %, або тягнуться неширокими смугами уздовж о-вів Уступ і Гряда. Співдомінантами виступають *Stratiotes aloides* L., *Trapa borysthonica* V. Vassil., *Elodea canadensis* Michx., *Potamogeton perfoliatus* L., на поверхні води проєктивне покриття значне (80—90 %).

На території парку численні ценози формації *Trapeta borysthonica* трапляються на заплавних ділянках і в протоках між селами Чечелеве та Стара Білецьківка. Загальне проєктивне покриття надводного ярусу досягає 75—80 %. В угрупованнях *Trapa borysthonica* (до 50 %) квітує та плодоносить. У південно-західній частині парку, що зветься «Гатки-1», затока шириною до 15 м і глибиною води до 120 см майже повністю зайнята *Trapa borysthonica*. Локальні невеликі (до 10 особин) популяції виду виявлені майже на всій території парку, де збереглися стариці та затоки з незначним рівнем коливання води.

Найбільші угруповання *Salvinieta natantis* виявлені на о-ві Уступ і характеризуються високим проєктивним покриттям — до 95—100 %. Участь *Salvinia natans* (L.) All. становить до 90 %, вид утворює суцільний шар на поверхні

води. Співдомінантами виступають *Hydrocharis morsus-ranae* L., *Mentha aquatica* та ін. Угруповання формації *Lemneta minoris* займають ділянки з повільною течією і утворюють проєктивне покриття до 90 %. Найбільше поширення серед ценозів занурених видів мають ценози формації *Ceratophylleta demersi*, *Potamogetoneta perfoliati*, *Elodeeta canadensis*. Їх флористичне ядро складають *Ceratophyllum demersum* L., *Myriophyllum spicatum* L., *Potamogeton lucens* L., *P. crispus* L., в угрупованнях участь кожного з видів досягає 50—70 %. Істотну роль у формуванні підводного ярусу відіграють ценози формації *Potamogetoneta perfoliati*, в яких *Potamogeton perfoliatus* L. має 25—35 % проєктивного покриття.

Серед прибережно-водної рослинності найпоширеніші ценози формації *Typheta angustifoliae*. Вони мають проєктивне покриття 65—90 %, а участь *Typha angustifolia* становить 30—75 %. Співдомінантами виступають *Carex acuta*, *Thelypteris palustris*.

Для ценозів формації *Typheta latifoliae* здебільшого характерний травостій з проєктивним покриттям 50—95 %. Участь домінантів *Typha latifolia* та *T. angustifolia* коливається в межах 25—50 %. Ценози формації *Typheta laxmannii* поширені локально і великих площ не займають. Угруповання *Typha laxmannii* Lереш. трапляються на слабкосолончакуватих ґрунтах. Ценози формації *Schoenoplecteta lacustris* наявні у центральній частині заплави. Нерідко вони формують неширокі (до 500 см) переривчасті смуги, а також трапляються окремими куртинами.

Після створення каскаду водосховищ на Дніпрі майже не залишилось природних ділянок заплави. Територія регіонального ландшафтного парку «Кременчуцькі плавні» — це заплава середньої частини Дніпра з типовим ландшафтом, багатою природною флорою і рослинністю.

Територія парку розташована на півдні Лісостепу і в долині Дніпра, яка є «коридором» для просування бореальних видів на південь. Тому в складі рослинності, з одного боку, представлені чорновільшняки з бореальними видами (*Comarum palustre*, *Thelypteris palustris* тощо), заболочені луки з великими популяціями *Iris sibirica*, з іншого — південні водні угруповання *Trapa borysthena*, *Salvinia natans*. Своєрідною є псамофітно-степова рослинність з угрупованнями *Secale sylvestris*, *Festuca beckerii*.

Із рідкісних угруповань, занесених до Зеленої книги України [6], на території парку представлені п'ять синтаксонів, які репрезентують лісову рослинність (ліси з дуба черешчатого, угруповання формацій *Salvinieteta natantis*, *Trapeta borysthena*, *Nymphaeta albae*, *Nuphareteta lutea*), а також три регіонально рідкісні синтаксони — угруповання формацій *Sedeta sexangulare*, *Leersieteta oryzoiditis* та *Typheta laxmannii*.

У цілому за своїми природними комплексами регіональний ландшафтний парк «Кременчуцькі плавні» є цінним і дуже своєрідним в мережі регіональних ландшафтних парків України. Він уособлює природу Дніпровської заплави, яка майже не збереглася. Територія регіонального ландшафтного парку «Кременчуцькі плавні» є важливим ядром Дніпровського екологічного коридору.

1. Андрієнко Т.Л., Байрак О.М., Залудяк М.І. та ін. Заповідна краса Полтавщини. — Полтава: ІВА «Астрєя», 1996. — 188 с.
2. Войтюк А.Ю. Флора и фитоценотические особенности псаммофильных комплексов Среднего Приднепровья: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. — Киев, 1986. — 17 с.
3. Андрієнко Т.Л., Касптов М.Л., Прядко О.І. та ін. «Кременчуцькі плавни» — проєктований регіональний ландшафтний парк Полтавщини / Захист довкілля від техногенного впливу: Зб. наук. пр. — Кременчук, 1998. — № 1(2). — С. 8—20.
4. Геоботанічне районування Української РСР. — К.: Наук. думка, 1977. — 301 с.
5. Дубина Д.В. Поширення, фітоценологія та продуктивність лататтєвих у водосховищах Дніпровського каскаду // Укр. ботан. журн. — 1973. — 30, № 6. — С. 694—701.
6. Зеленая книга Украинской ССР: Редкие, исчезающие и типичные, нуждающиеся в охране растительные сообщества / Под общ. ред. Ю.Р. Шеляга-Сосонко — Киев: Наук. думка, 1987. — 216 с.
7. Зеров Д.К. Декілька нових і рідкісних для флори Кременчуцької округи видів // Укр. ботан. журн. — 1926. — 3. — С. 40—42.
8. Зеров К.К. Вища водна рослинність заплавної водойм Верхнього і Середнього Дніпра // Тр. Ін-ту гідробіології АН УРСР. — 1941. — № 20. — С. 16—43.
9. М'якушко В.К. Соснові ліси лівобережної частини Лісостепу України // Укр. ботан. журн. — 1972. — 29, № 4. — С. 492—499.
10. М'якушко В.К. Соснові ліси Правобережного Лісостепу // Там само. — 1974. — 31, № 4. — С. 481—487.
11. Опіко́ва Е. Ръчные долины Полтавской губернии. Очеркъ работъ въ Полтавской губернии экспедиціи по орошенію на югъ России. — СПб.: Изд. Полт. губ. Земства, 1901—1905 гг. — 2 тома. — (Мат-лы Докучаевской экспедиціи).
12. Полтавська область. Природа, населення, господарство / За ред. К.О. Маца. — Полтава: Полтав. літератор, 1998. — С. 21—81.
13. Физико-географическое районирование Украинской ССР / Под ред. В.П. Попова, А.М. Маринича, А.И. Ланько. — Киев: Киев. ун-т, 1968. — 683 с.
14. Шевчик В.Л., Соломаха В.А., Войтюк Ю.О. Синтаксономія рослинності та список флори Канівського природного заповідника // Укр. фітоцен. зб. — К., 1996. — 119 с.
15. Guldenstadt J. Reisen durch Russland und un Kaucaischen Gebirge. — St.-Peterb., 1791. — V. II. — 552 S.

Рекомендує до друку
Ю.Р. Шеляг-Сосонко

Надійшла 11.02.2004

Н.П. Гальченко

Кременчугский государственный политехнический университет

РАСТИТЕЛЬНОСТЬ РЕГИОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО
ПАРКА «КРЕМЕНЧУТСКИЕ ПЛАВНИ»

Приведены результаты исследований растительности регионального ландшафтного парка «Кременчугские плавни». Разработана классификация растительности на основе доминантной системы. Выделено 9 лесных, 4 степных, 15 луговых, 4 болотных и 14 водных формаций. Дана характеристика основных типов растительности. Обнаружены 5 сообществ, занесенных в Зеленую книгу Украины.

N.P. Galchenko

Kremenchuk State Polytechnic University

VEGETATION OF THE REGIONAL LANDSCAPE PARK «KREMENCHUK PLAVNI»

The vegetation classification on dominant basis for the area was developed. The ninth forest, four stepp, fifteen meadow, four swamp and fourteen water vegetation formations were distinguished. The characteristic of main types of vegetation is made. Zoological value of vegetation is pointed out.